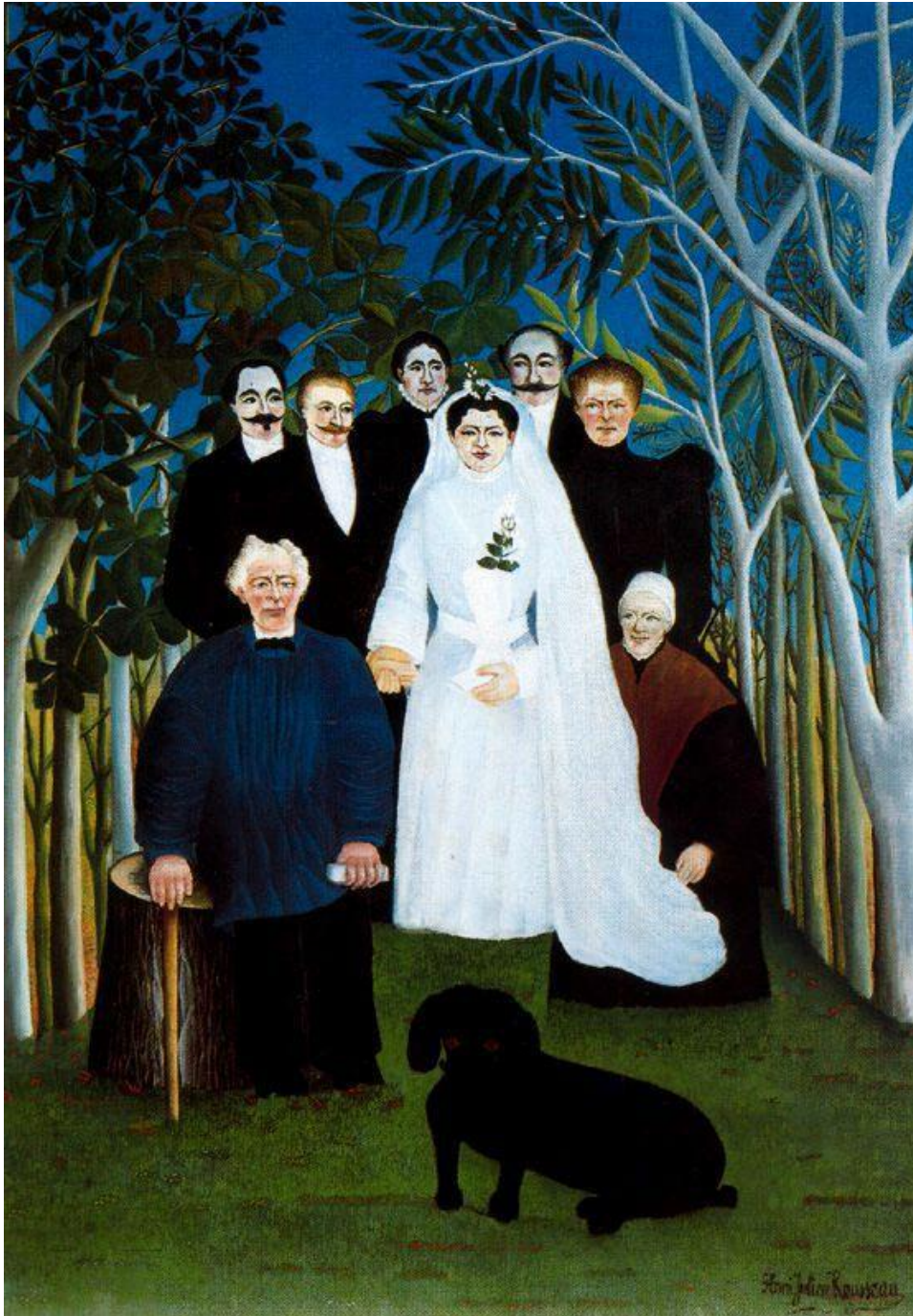

A szerelmes nőgyűlölő: Strindberg

A harcban végzetesen a férfi húzza a rövidebbet. Éva óta a Kaján kezében mindig a nő volt a legbiztosabb eszköz. Strindberg démonológiájában innen a nő hálátlan szerepe. Ha angyalnak született is, végzete, hogy Sátán cselédje legyen. Végzet az is, hogy két lény, férfi és nő, bármennyire szeresse egymást, örökké csak harcban lehessen; hogy férfi és nő együttlakása közös fedél alatt előbb kínessá, végül elviselhetetlenné válják. Végzet, hogy bár az egymás életét maradéktalan soha át nem hathatják, a kettősségük törzsére mégis az eggyé-válás hazug hajtását oltja az álszenteskedő morál...

ADORJÁN ANDOR

STRINDBERG LEVELEI HARMADIK FELESÉGÉHEZ

Harriet Bosse asszony, aki skandináv hazájában híres drámai művésznő, de ennél is nevezetesebb róla, hogy Strindberg harmadik és utolsó felesége, most kötetben jelentette meg a nagy költő hozzá intézett valamennyi levelét, szerelmes írásokat mátkaságuk és házasságuk idejéből, tragikus jajkiáltásokat későbbi, a válásuk utáni évekből.

Meddő lenne itt eggyel többször elvitatkozni, költő, művész vagy más prominens efféle meghitt vallomásai mikor és milyen mértékben kíváncsognak nyilvánosság elé és egyáltalán: ki illetékes dönten a sorsukról? Az-e, aki tépelődő perceiben papírra vetette, vagy aki kapta és eltette őket, talán ereklények, talán okmányul a história számára, ha ugyan nem értéktartaléknak a mindig lehetséges hét sovány esztendő esetére... A tömegember mily megnyugtató elégtétele az élete szürkességéért, hogy őt legalább sírjából nem fogja felráncigálni senki, papucsban és pongyolában megmutatni az utókor előtt, didergő szívével a kitárt csonttanyerén.

Bosse asszony dicséretére legyen mondván, jómagam igen szerényen, színésznőtől meglepő módon húzódik meg a könyv lapjai mögött. Ritkán, csak olyankor lép ki személytelenségéből, amikor az események belső összefüggése hívja ki a magyarázatot. Akkor se a tulajdon igazolására teszi, vagy hogy az érdekesség reflektor-csóvját igazítsa magára, hanem a beteg és önsanyargató nagy embere védelmében. Az olvasónak így szinte kezdettől végig az a benyomása marad, hogy Strindberget olvassa, vagy még inkább: őt hallja beszélni a lélek amaz igazi szólamán, ami – Maeterlinck mondja – a monológ. Ezek az érzelmi megnyilatkozások, vágyódó gyengédséggel, később önváddal, de mindig sóvár szerelemmel tele levelek nyugtalanító ellentétben vannak Strindberg írásaival, a gyűlölet hangján felhördülő drámáival, vagy az «Őrült vallomásai» féktelen kitöréseivel.

Ritka lélektani regény versenyezhetne érdekesség dolgában e forró és őszinte, alázkodásukban is férfias levelekkel. A mélyükből felbúgó szerelmi szimfónia méltán ejti majd zavarba a modern irodalomhistorikust, és kicsit mindazokat, akik siettek a Strindberg-kérdést azzal a címkével lezárni: beteges komplexum, eredendő nőgyűlölet fűtötte az író zsenijét; az elfogultsága megromlott mérlegén, a nemek tragikus harcán mérte le a világot. Micsoda késő meglepetés! Az Apa, a Haláltánc, a Kísértet-szonáta írója váratlanul mint szenvedélyes amoroso lép ki sírjából az olvasó elé. Imádottja iránti gyengédsége egyszerűen kifogyhatatlan még a válásuk után is, fanatikusan és mindhalálig. Hogyan lehet megállni csodálkozás nélkül, hogy akinek legerősebb művészi alkotásai, egész bölcselme a fanatizmusig telítve nőgyűlölettel, itt, e levelekben mint megszállt rajongó jelenik meg, aki életdrámája végén önmagát kínálja fel engesztelő áldozatul a szerelméért.

Két első házassága nem volt boldog. Nyilván nem egyedül hitvesei hibájából. Strindberg igen

bonyolult lélek volt, csupa önimádó gőg, de egyben, sokszor, a lehetetlenségig alázatos. Tudja, hogy zsenije messze a többiek fölé helyezi; lenézi író társait (lbsent is), és mégis: a mások legkisebb írói sikere halálos gyötrelem számára. Kipécézi a nyárspolgárt. Gyűlölő és megveti a köznapot. Felforgatná az avult polgári morált. De mindezt meleg gyapjúsapkával a bozontos üstökén, kényelmes hálóköntösben és a papucsos lába alatt jól megmelengetett téglával, nehogy valamiképp meghűljön. Strindberg forradalmisága így rengeteg konzervativizmusba van beléagyazva, mint néha trágyába a legfinomabb gyümölcsfa.

Két házassága emésztő tapasztalásai után, amiket művészi élménnyé alakítva, szinte hallucináló önsanyargatásokkal a könyveiben újra és újra átélt, az ember azt hinné, hogy az ötvenéves, deres fejű Strindberg végleg kilábal a szerelem minden lehető illúzióiból. Micsoda tévedés! Rajongóbb, ifjontibb szerelmes volt, mint egy 18 éves kamasz. És minél tovább olvassuk e leveleit, annál inkább eszmélünk rá, hogy az állítólag nőgyűlölő Strindberg igazi lény egyáltalán nem a misogynia (misogynia, gör., a. m. asszonygyűlölet; miogin asszonygyűlölő – a szerk.), hanem ellenkezőleg, a nő imádata; a szerelem utáni szomjazása, esztelen vágy, hogy közös tűzön égjenek meg, feláldozván magukat; a nő: érte, ő magát: a nőért és mindketten egymást: a szerelemért. Vérmes imádat fűti a Nő, a húsból-vérből való nő iránt. De mert restelli maga előtt ezt a gyengéjét, akaratlan és ösztönösen előbb eszményivé magasztosítja ezt a húsból-vérből való nőt, istennőt farag magának belőle, amilyen egyedül a költő ábrándvilágában élhet. A javíthatatlan bálványdöntő így voltaképpen maga is bálványt emel. S csalódása, hogy a nők nem olyanok, mint az ő képzelete akarta volna: istennő, tökély, műremek, imádni való, akinek kiszolgáltatva lenni dicsőség, nem pedig férfiatlan hunyászkodás... A nők kérelhetetlen közvádolója igazándiban a legidealizáltabb szerelmes. És a műveiből kitörő keserv-láva nem egyéb, mint dinamikus megnyilatkozása a mélységes fájdalomnak, amit a szerelem után epedő Trisztán érez, amikor, tragikusan, egyszerre tudattá ébred benne költői elképzelése és a fizikai valóság közt tátongó különbség.

Megható, ahogyan a két frigyében csalódott és a nők démoni természete mellett eddig hitet tevő költő elképedve ráeszmél, hogy ötvenéves fejjel belészeretett az akkor tizenkilenc esztendőes Harrietbe. A fiatal leány kezdő színésznőcske volt, a stockholmi Dramatiska Theater tagja és mint ilyen, Strindberg Damaskus című új darabjában kapott szerepet. Így ismerkedtek össze, szerző és színésznő. Strindberg, színházi ember, szerette darabjait maga rendezni, vagy legalább is bőven instruálni a szereplőit. Apránként holmi barátságféle támadt köztük, a lány részéről tisztelő, igen alázatos, a költő oldaláról lágy és érzelmes. Vágyott elpanaszolni a bánatait, csalódásait. Harriet csodálkozva hallgatta az akkor már világhíres író. Strindberg színpadi tanácsokkal is segítette. Oktatta. Néhány hónappal utóbb Húsvét című darabjában Harriet jelentősebb szerephez jutott és a szerző egy és más ürüggyel néha magához kérte. Ártatlan látogatások voltak, enyhe flört, amit Strindberg félénken fűszerezett egy-egy tétova bókkal. Egyszer a színésznő kalapjáról lefejtette a strucctollat, a téntartója peremére tette és fogadkozott, jövőre ezzel a pennával írja minden művét. Hébe-hóba egy kis virágküldemény, máskor egy suta célzás, mennyire szeretne új életet kezdeni egy üde, fiatal teremtettség oldalán, aki kibékítené a sorssal és az emberiséggel. Ennyi volt az egész. Ennél tovább nem is merészkedett az író szeladoni vállalkozása. Mígnem egy este, amikor Harriet éppen búcsúzkodott tőle, Strindberg egyszerre mélyen a szemébe nézett és kezét a lány vállára téve, átmenet nélkül hirtelen megkérdezte:

– Kisasszony, megbarátkoznék-e vele, hogy gyereke legyen tőlem?

Meglepett zavarral hebegett valamit a lány: «- Ja, takk!» (Köszönöm, igen.)

És ez a furcsa kérdés és válaszul rá a megdöbbenet beleegyezés, ez a félszeg «köszönöm!» – ez volt az eljegyzésük.

*

Innen kezdődik a levelezésük, kifogyhatatlan adattára Strindberg bonyolult egyéniségének. Strindberg naiv volt és egyben bizalmatlan. Konformista hívő és lázadó eretnek. Szabadgondolkodó és obskurantista. A nagylelkűségen túl: jó, de egyben ádázul bosszúálló. Szkeptikus és csupa babona. A holnap előharcosa, hagyományokon táplálkozó gondolatokkal. A belső ellentmondások őserdeje ez az ember, egy elmúlt és egy eljövendő világ szétválhatatlan keveréke... Most egyébként szédült alak; egyedül a szerelme uralkodik rajta, az a mámorító tudat, hogy meghódított egy magánál harminc évvel fiatalabb, tiszta, szép lányt, aki mint csodához néz fel rá a fiatalsága lelkes ámulatával. E késő szerelem valósággal elkábítja, édes misztériummal veszi körül és Strindbergben mérhetetlen vágy támad a lelki megtisztulásra. A Vörös szoba szerzőjének ezek a levelei meglepően keneteseek, még ha mindjárt az arája kalapjáról lefejtett tollal írta is őket... *«Harminc napig kínoztalak a Damaskus próbáival. Megosztottad minden gyötrelmemet. Most pedig a Húsvét passziós szenvedéseire kárhoztalak, ártatlan húsvéti báránycám. Pedig mennyi boldogságért vagyok adósod. Csókolom szemedet és alázattal köszönöm istennek, hogy nekem teremtett téged, fehér kis galamb, aki elhozta az olajágat. Ah, végre elmúlt az özönvíz! Elnyelte a bűnös múltat és most valahára számomra is kizöldül a föld!»*

Mivel Strindberg második válópere nem mindenben az egyházi hatóságok szabványai szerint folyt le, a Harriettel való templomi esküvője nehézségekbe ütközött. A költő annál kétségbeesettebb volt miatta, mert fanatikusan csüngött rögeszméjén, hogy új frigyét Stockholm egyik legősibb templomában áldassa meg. Hiába. A presbitérium akadékoskodott. Strindberg lesújtottan és lázadásra készen ír Harrietnek: «Imádott nagy nő! Minthogy Isten házát becsukják előttünk, én, ha te is úgy akarod, el vagyok tökévelve felrobbantani a szentély kapuját, hogy meg ne gátolhassanak benne megjelennünk az oltár színe előtt. Vagy pedig: házasodjunk össze szabad ég alatt, a Gusztáv Adolf-templom kapualjában, amelyik oly kedves nékem, annyit és annyiszor bámultam meg, amikor Gusztáv Adolfról írtam, aki nem a hit vagy a hitetlenség, de a türelem hőse volt. És ha majd ott, szabad ég alatt megkötöttük frigyünket, én majd nem szeggel és nagy kopácsolással, de csendben, kis rajzszögekkel ilyen szövegű felírást függesztek ki a templom kapujára:

«Minthogy ez a keresztény templom nem akart kaput tártni a szerelemnek, mi a szabad ég és a Mindenható szeme alatt e templom előtti téren esküdtünk egymásnak örök hűséget, gyűrűt cserélve és Isten áldását rimánkodva kötésünkre. Vándor, kit utad erre visz, habozás nélkül kövesd példánkat. – A Gusztáv Adolf-templom kapualjában, Stockholmban, 1901. április 19-én, Szent Olaf-napján.

Harriet Bosse.

August Strindberg.»

Lázadó ötletnek szép volt ez, de mert sikerült közben békésen elhárítani a nehézségeket, megtarthatták az esküvőt ilyen patetikus mellékkörülmények nélkül is. Egy hónappal utóbb, májusban, a fiatal házaspár beköltöztek fészükbe. Ez a lakás!... Minden egyes bútordarabján

megérzett az író igyekezete elkápráztatni ifjú hitvesét. A jó ízlésnek kevés köze lehetett e masszív és igényes berendezéshez, ahol az ál-empire versenyt hemzsegett a talmi-renaissance-szal, a véletlenek zsibárusi egyvelegében. Harriet különben más vonatkozásban is meglepő ízelítőt kapott Strindberg nyárspolgári hajlamaiból. Így például megtiltotta, hogy felesége tovább is fenntartsa régi barátnőivel, ismerőseivel való összeköttetését. Valósággal elzárta a külső világtól. Szerinte, a tisztességére rátarti asszony otthon marad, elkerül minden kacérkodást, sőt ilyesminek még a látszatát is. Harriet hamar ráeszmélt, hogy ez az állítólag az ő kényére felcicomázott lakás börtönnek készült, Strindberg a porkolábja. Az asszony, aki különben is megszokta a színházi szabadabb légkört, sehogy se bírta ezt a kényszeredett szobalevegőt. Nyomasztotta rabsága és elpanaszolta férjének... Az apró ravaszságok, a szerkesztőségéből, vendéglői asztalszélről hazafirkált cédulácskák mennyi leleményével próbálta Strindberg bebizonyítani neki, hogy nincs igaza. Hónapok múltak így anélkül, hogy férje társaságot szoktatott volna a házhoz, vagy hogy feleségével mutatkozott volna színházban, vendéglőben, akárhol. Végül is Harriet nem bírta tovább az áristomát. Erre Strindberg, hogy türtőztesse, nagy külföldi utazással kecsegtette. Csillogó tervezgetéssel teltek a hetek. Napestig erről beszéltek. Diadalút lesz! Bejárják kettesben fél Európát! Végre útra kész volt minden. A málhák becsomagolva, a vasúti jegyek a zsebben. Eljött a várt nap. A két turista már a kulcsokat kereste becsukni maguk mögött a most hónapokra eláruló lakást. És ekkor, a legutolsó percben Strindberg hirtelen elsápadt és reszkető hangon, holtra váltan jelentette ki:

– Nem utazunk. Nem lehet. A szellemek nem akarják.

És a nagyszerű külföldi utazás, hónapok álma ezzel egyszerre végleg kútba esett.

A szellemek: nem kitalált ürügy volt. Strindberg csakugyan vakon hitt bennük. Mert forradalmár gondolkodása ellenére nemcsak hívő lélek volt, de szörnyen babonás. Szinte rögeszméje volt lelket tulajdonítani az élettelen tárgyaknak, misztikus és mindig a rossz, az ártás gyakorlására hajló lelket. Az ő szemében a legkisebb véletlennek is mélyen ülő, titkos jelentése van. Az átlagember nem veszi észre, nem érti, képtelen megsejteni a rejtett összefüggéseket, ezért is van oly védtelenül kiszolgáltatva az un. véletlen szeszélyeinek. Ő ellenben figyel és elérte őket, e tapasztalásait rendszerbe sűríti, pajzsnak a dolgok százféle ármánya ellen. Ebben a fantomatikus harcban tíz eset közül kilencszer a legesztelenebb védelmi eszközökhöz nyúl a képzelt veszedelmek leküzdésére. A Harriethez intézett leveleit olvasva, ahol oly gyakran esik szó végzetről, a dolgok és tárgyak ádátságáról, a körülmények álnokságáról, csodajelekről és természetfeletti egyéb befolyásokról, az ember szinte azt hinné, a körmönfont Bartolo próbálja kísértetek és titokzatos erők emlegetésével megfélemlíteni az imádott Rozinát, akit öreges féltékenységgel dugdos a világ szeme elől.

Holott a valóság mégis csak másképp festett. Strindberg sokkal gögősebb, egyenesebb természet volt, semhogy, akár a szerelme védelmében is, hazugságra fanyalodott volna. Csakugyan hitt a bennünket megkörményező szellemekben, hogy uralkodnak rajtunk jóban, rosszban, virrasztva felettünk, vagy romlásunkra törve. Játékszerük, prédájuk, a rontás páriái vagyunk. A gyűlölet hagymázában viaskodó férj és feleség, akik maguk se tudják miért, meghitt életük poklában frenetikusán kínozzák egymást, a Gonosztól megszálltan cselekszenek így. A harcban végzetesen a férfi húzza a rövidebbet. Éva óta a Kaján kezében mindig a nő volt a legbiztosabb eszköz. Strindberg démonológiájában innen a nő hálátlan szerepe. Ha angyalnak született is, végzete, hogy Sátán cselédje legyen. Végzet az is, hogy két lény, férfi és nő, bármennyire szeresse egymást, örökké csak harcban lehessen; hogy férfi és nő együttlakása

közös fedél alatt előbb kínessá, végül elviselhetetlenné válják. Végzet, hogy bár az egymás életét maradéktalan soha át nem hathatják, a kettősségük törzsére mégis az eggyé-válás hazug hajtását oltja az álszenteskedő morál... És a végzet hány egyéb megnyilatkozása még, ami ilyen levelek írására készíti: *«...férfi és nő együttélése elviselhetetlen kényszereket hoz magával. Meggyőződése, hogy te is, én is, mindketten epedünk visszanyerni szabadságunkat; te is, én is forrón kívánczunk utána, hogy ki-kí a maga élete egyedüli középpontja legyen. Amikor életem körébe beléptél, valamennyi barátom közömbös lett a szememben; nem érdekelt senki többé, csak te. Most azonban veled az abszolút egyedüllétet érzem közeledni, undokan és ünnepélyesen!»*

És egy másik levelében: *«Mennyi könny! Mennyi könny és olyan forró, szinte kiperzseli szememet. És miért? Mert mardos a bántudatom, mennyi szenvedést okozok neked. Keservesen vádolom magam érte, de aztán felhördülök: – Ha nem tehetek másképp! Nem a magam hibája! – Bezárkózom. Nem találkozom senkivel. Klastromban élek, egyedül. És mégsem egyedül. Mert emlékeddel ide is beférkőzöl, a magányomba, és kitárod felém, zavaróan, a nyugalmadat és a mosolyod ártatlanságát.»*

*

Házasságukból kislány született, Anna Mária. Vetélkedve imádták, de viszonyuk ettől se javult. Végül barátságosan elváltak. Harriet Párisba költözött; alig pár hét elég volt újra lángra lobbantani Strindberg szívét. Levelekkel ostromolta Harrietet. Furcsa hangú, keserű zamatú írások ezek. Csupa fantasztikum és semmi szánom-bánom, csupa lázadás a sors elleni és semmi fogadkozás a jövőre. Miért, hogy akiknek természettől függetleneknek kellene lenniök, két lélek vágyik egymásra, holott ez a sóvárgásuk is nem más, mint egymás ellen irgalmatlan harc. Beismeri, kár lenne újra meggyújtaniuk a kihamvadt tűzhelyet. A pokol útjai jószándékokkal vannak kikövezve, s a házasságuk helyreállítása volna a legrövidebb út vissza a pokolba, amelyből imént szabadultak... Pedig Harriet-tel tele a lelke, minden gondolata. A lakásuk bútorzatát kicseréli, hogy szabaduljon ezektől a reminiscenciáktól; de írja, képtelen egyetlen széket, vagy kárpitot vásárolni, hogy közben első kérdése ne az legyen: Harriet mit szólna hozzá? Tetszenék-e neki? Hosszú fűzéken követik egymást ezek a levelek, megilletődöttek és borongók, csevegők és lázadók, de valamennyi olyan gyengéd, aprólékos, hogy szerelmes vőlegény írására emlékeztet inkább, mint valóban lévő férjre, aki, ráadásul, nőgyűlölő, esküdt ellensége az «örök női»-nek.

Válásuk után Harriet visszatért színésznői hivatásához. Játszott a skandináv országok színpadjain mindenfelé, csak Stockholmban nem. A kislányuk vele maradt: újabb ok, hogy Strindberg halálosan szerencsétlennek vallja magát. Harriethez írt egyik levelében kitör: *«Beleőrülök a gondolatba, hogy Norvégia, Svédország és Dánia minden utolsó színházi ügynöke megsimogathassa a kislányom arcát és becézhesse, hogy a társaságodba férközhessen akárki, csak éppen én nem!»* Később, Strindberg kérésére Harriet visszajött Stockholmba, ott helyezkedett el mint színésznő. A levelezés változatlan élénkséggel folyt köztük most is tovább. Strindberg ezer tanáccsal szolgál elvált feleségének és minden szava csupa szerető gondoskodás. Egy városban élnek, hónapszám nem találkoznak, de Strindberg sűrűn keresi fel leveleivel.

Harriet a kislányával 1901 nyarán pihenni megy egy dán fürdőhelyre. Strindberg aggódása kettejükért nem ismer többé határt. Győtri a féltés, nem esik-e bajuk? A levelei rimámkodók, nyűgösködők. Ha Isten őrizz, cigányok rabolnák el a kislányt! Annyira úrrá lesz rajta ez a rettegés, hogy most csak azért is csupa olyan könyvet olvas, Victor Hugótól az utolsó ponyváig, amelyekben gyermekrablásról esik szó. Olvasmányai még jobban túlcsigázzák rémlátó

képzeletét. Víziói vannak és megírja: látja, amint cigányok settenkednek Harriet és a kis Anna Mária lakása körül. Harriet írja, hogy egy kedves, idős hölgy, szintén fürdővendég, nagyon becézi a kislányt. Strindberg oda van miatta. Postafordultával felel és felhördül: Látja, a lelki szemével látja ezt az öreg dámát. Csontnyelű, fekete botra támaszkodva jár, úgy-e? Az isten szerelméért, Harriet legyen résen! Hátha ez a jóságos asszonyosság valami Duna-menti országból való, ahol kóbor cigányok kisgyerekeket rabolnak, sőt fel is falják őket. Kivált az oláh cigányok elvetemült kannibálok! Hétköznapi döghúson élnek, de az ünnepeiken kisgyerekek húsa a peccsenyjük...

Szerelmétől és aggodásaitól sanyargatottan fantomokat kelt életre, akiknek az ő szenvedése ad lelket és erőt. A maga vérén és gyötrődéseiben hisztizálja fel őket, de viszonzásul elvárna, hogy már most Harriet elé kerekedjenek és agyonrettegtessék őt is. Ha ez a közös döbbenet, az ismeretlen veszedelmektől való közös borzongás talán mégis közelebb hozná őket egymáshoz újra? A kísértetek vajon elég kegyesek lesznek-e majd segíteni őt az imádott nő visszahódításában? Harriettel álmodik. Ezt írja egyik levelében: *«Álmodtam az éjjel és álmomban egy bűzös, undorító mocsár terpeszkedett előttem. Békák és piócák hemzsegték ebben a fertőben és nem tudtam menekülni előlük. – Vesd belé magad, néhány erőteljes karcsapással majd átúszol ezen az iszonyaton! – bátorítottam magamat álmomban. És csakugyan, belévettem magam. De a poshadt vizek bűze oly orrfacsaró volt, hogy felébredtem belé. És íme, a szobám nyomban friss, üde aromával volt tele, amely egyszerűen veled hozott lelki kontaktusba és az irántam való jóérzéseiddel.»*

*

Öt évvel elválásuk után, 1908-ban Harriet Bosse új életet akar kezdeni. Kérője van. Elhatározza, férjhez megy megint. Értesíti róla Strindberget, akit ez a hír valósággal ledönt lábáról. Napokba telik, amíg teljes kegyetlenségében maga elé tudja jeleníteni ezt a tragikus fordulatot: végleg és örökre elveszíteni Harrietet. Belébetegszik. Végzetesebb csapás nem is érhetne volna, mint ez: Harriet férjhez megy! A válás egymagában nem elég-e neki? Árok helyébe miért az óceánt, a távolság helyébe miért a végtelent állítani kettejük közé? Hogyan? Egy másik férfinak adná magát és ezzel örökre elveszne az ő számára? Mardossa a gondolat, pokollá lesz tőle a nappala, az éjszakái pedig kibírhatatlan mártíriummá.

Rimánkodó levelei egymást követik, valami halk, lappangó remény hunyászkodásával: talán hogy fájdalmas szava még egyszer visszahajlítja feléje a szeretett teremtet. Inkább mint valaha, feleségének, hitvesének szólítja Harrietet, sőt helyenként menyasszonyának, mintha az asszony új jegyessége őt is visszavinné azokba a boldogabb időkbe, amikor ők ketten jártak egymással mátkaságban. Utolsó levelei egyetlen hosszú zokogás. A három válópörön átedződött férj, a javíthatatlan nőgyűlölő egyszerűen nem bír beletörődni, hogy akkora szerelemnek, mint az övé, ne legyen meg az a misztikus, földöntúli ereje örök köteléket teremteni közte és az imádott nő között. Az ő mély meggyőződése szerint kettejüket egyedül a halálnak lett volna szabad elválasztania egymástól. Lélekharang kongásával jár fel benne a gondolat: a halál! Csakugyan, nincs más megoldás. Kesereg és habozik. Tűnődik és mérlegel. A kérdés, kettejük közül melyiknek kellene meghalnia? «Szeretlek, írja egyik utolsó levelében, imádlak, de inkább tudnálak halottnak, mint egy másik férfi karjaiban.»

Apránként aztán elmúlik szeméről a hályog, kitisztul a látása, vagy legalább is másik síkból nézi és ítéli meg az egész drámát. Nem Harrietnek, neki kellene meghalnia. A legokosabb, amit tehet. Érti, Harriet új frigyét képtelen túlélni. Szerelmi féltékenység gyötri? Megalázott férfiúiúság? Az öregség lázadása-e ez a mások győztes és mohó fiatalsága ellen? Egy a fizikumában is még erőteljes, sóvár genie akart-e így meghalni inkább, semhogy a maga testi

lemondásán és az imádottja mással való nászán érezze: ezentúl tisztára csak szellemmé kell absztrahálódnia? Ki tudná! Valami igen-igen bonyolult érzés lehetett, titokzatos és nehezen kielemezhető. Egyik utolsó levelében, az asszony új házasságát megelőző napon, 1908. április 11-én, Strindberg ezt írja, búcsúzóul: «Harriet! Nem fogom túlélni nászéjszakádat; nem csalódásból és nem is haragból, hanem mert ha képzeletemben megjeleníteni próbálom a történendőket, érzem, elhagy az élet. Hát legyen! Amikor te a nászéjszakádat, hadd ünneplem én a vérnászomat. Annyi mértéktelen szenvedésem után az úristen meg fogja nékem bocsátani. Mert kell hogy elmenjek, mielőtt még a jövődöbeliddel az én halhatatlan lelkemet bemocskolnátok. Mire való tűnődnöm tovább és mire jó kérdezni magamat: – Hogyan meri az az ember illetni ezt a nőt? Aki az enyém... és akihez most mégis neki lesz majd "joga"? Pedig nem, nem! Mert ez a nő nemcsak hogy az enyém, de egyben az én művem is ő! Belőlem, a leglelkemből maradt valami benne, örökre és kiirthatatlanul. Aki őt szennyezi be testi érintésével, egyben engem is bemocskol. Ha téged érint, engem is bepizkol és ez az, amit nem tudok elviselni. Ezért kell, hogy idején örökre elmenjek!»

Holott nem, nem halt belé. Még teljes négy évvel élte túl Harriet új házasságkötését. Volt feleségéhez intézett utolsó levele 1908 májusából való. Reménykedik, írja, hogy Harriet új frigye nem lesz boldog s hogy csalódása újra feléje fordítja majd a szívét. Így lett-e? Amikor Harriet asszony annyi idő múltán nyilvánosságra hozza e leveleket, nemcsak igazolni látszik a költőnek ezt az utolsó, önvigasztaló reménykedését, de ítéletet is mond és pálcát tör önmaga felett. Csakugyan, Harriet, amikor most végigtekint az élete történetén, minden változataival és eseményeivel, csalódásaival és megpróbáltatásaival, meg nem állja, hogy «ostoba és megfontolatlan» jelzőkkel illesse magát, amiért, úgymond, nem maradt mindhalálig egyedül azé a bomlott nagy emberé, aki szerette, és aki soha nem is akart mást, mint szeretni őt, a maga lelki módján. A késő megbánásnak ezzel az expiáló gondolatával helyezi oda Harriet asszony e leveleket, Strindberg elgyötört lelkének Énekek énekét a szerelmes nőgyűlölő síremléke tövébe...

Nyugat, 1934. 16. szám

Adorján Andor, Szombathely, 1883. május 27. – Eaubonne, 1966. február 7., író, újságíró, műfordító.

Johann August Strindberg, Stockholm, 1849. január 22. – 1912. május 14., svéd dráma- és regényíró, elbeszélő.

Harriet Sofie Bosse, 1878. február 19. – 1961. november 2., svéd színésznő.

RAJZOK, KÉPEK:

<http://www.irodalmijelen.hu/node/9025>